

Haki KASUMI

MASAKRA E TIVARIT - SHKAQET DHE PASOJAT

Në përfundim të vitit 1944 dhe në fillim të vitit 1945 zhvillimet e operacioneve të Luftës së Dytë Botërore në këtë pjesë të Gadishullit Ballkanik ishin intensive, jo ndërmjet blloqeve ndërluftuese, por ndërmjet grupeve etnike, civilizimeve dhe ideologjive të popujve të këtyre viseve.

Fqinjët, të cilët e konsideronin veten të fortë në mënyra dhe forma të ndryshme, pa zgjedhur mjete, vepronin në realizimin e planeve dhe projekteve të tyre nacional-shoviniste, raciste dhe gjenocidale. Në këtë drejtim dalloheshin sidomos forcat nacionaliste serbo-malazeze, të cilat pas amnistisë së përgjithshme të çetnikëve nga Kryesia e Këshillit Antifashist të Çlirimit Kombëtar të Jugosllavisë (KAÇKJ), në nëntor të vitit 1944,¹ nën maskën e Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare bënë krime të njëpasnjëshme ndaj popullatës shqiptare, duke filluar me masakrën në Preshevë, Gjilan, Ferizaj, Drenicë, ku kryen masakra ndaj popullatës civile shqiptare. Forcat nacional-shoviniste antishqiptare vazhduan veprimet e tyre me përmasa edhe më të mëdha prej një kohe në kohën tjetër. Planet e

¹ Hakif Bajrami, *Tragjedia e Tivarit*, Prishtinë, 1993, 114- 117; Hakif Bajrami, *Politika e shfarosjes së shqiptarëve dhe kolonizimi serb i Kosovës (1844- 1995)*, Prishtinë 1995, 145.

tyre kriminale kishin të bënin me vrasjen në masë sa më të madhe të shqiptarëve dhe shtimin dhe zgjerimin e presioneve të llojllojshme. Këto veprime mbështeteshin edhe në dy projektet famëkeqe të Vasa Çubriloviçit (të 7 marsit 1937 dhe atë të 3 nëntorit 1944).² Këto programe iniciuan mizori mbi shqiptarët dhe u bënë edhe platforma të të ashtuquajturës Lëvizja Nacionalçlirimtare e Jugosllavisë, e cila udhëhiqte luftën. Sipas idesë ultraraciste të Çubriloviçit, dy janë mënyrat për spastrimin etnik të shqiptarëve: “t’i zhdukim ose t’i shpërngulim”.³ Në zbatim ishte vu mënyra e tretë, që ishte kombinimi i dy të parave dhe i’u shtua edhe vrasja në masë e shqiptarëve nga forcat e armatosura të ashtuquajtura partizane.

Këto dhe rrethana të krijuara në Kosovë dhe në viset e tjera shqiptare në këtë kohë të vështirë të luftës e kishin rënduar edhe më tepër gjendjen e përgjithshme. Ndikim të fuqishëm negativ ushtroi edhe urdhri për mobilizimin e më se 30 000 shqiptarëve për “nevoja të Armatës Jugosllave, në Serbi, Vojvodinë, Bosnje e Hercegovinë, Kroaci e Slloveni” dhe dërgimin e tyre në “front” për të plotësuar radhët e Armatës IV Jugosllave, të cilin e kishte dhënë Shtabi Suprem i Armatës Jugosllave dhe të cilin e zbatuan shtabet operative të Ushtrisë Nacionalçlirimtare të Jugosllavisë (UNÇJ), përfshirë edhe atë të Kosovës, si dhe shtabet e Divizioneve V e VI të UNÇ-së të Shqipërisë.⁴ Njëkohësisht nga Kosova do të largoheshin shumica e brigadave partizane të Kosovës, ku kishte edhe ushtarë shqiptarë. Kështu, përpos forcave prej 15 260 luftëtarëve, që kishte Brigada VII e Kosovës, duhej të shkonin në drejtim të Vërshacit e të Sremit edhe 10 000 rekrutë të mobilizuar shqiptarë, kurse për nevojat e Armatës IV të AJ-së në Kroaci e Slloveni do të niseshin gjatë marsit dhe prillit

² Vasa Qubriloviq, *Elaborati për shfarosjen e shqiptareve (7 mars 1937)*; Hakif Bajrami, *Politika e shfarosjes së shqiptarëve dhe kolonizimi serb i Kosovës (1844-1995)*, Prishtinë, 1995, 139.

³ Vasa Qubriloviq, *Problemi i pakicave kombëtare në Jugosllavinë e re, Elaborati III (Kapitulli shqiptarët)*; Si shënimi 1, f. 157).

⁴ Uran Butka, *Masakra e Tivarit dhe përgjegjësia e shtetit shqiptar*, Tiranë 2011, 45.

të vitit 1945 edhe rreth 13 000 rekrutë shqiptarë të posa mobilizuar.⁵ Këta shqiptarë do të dërgoheshin si të mobilizuar, të paarmatosur të përcjellë nga rojet jo shqiptare të cilët ishin të armatosur deri në dhëmb, përmes rrugës Prizren-Kukës-Shkodër-Tivar-Dubrovnik-Split. Nga ana e Shtabit Suprem të Jugosllavisë u përdor taktika e largimit nga Kosova e forcave ushtarake të saj, por edhe e të gjithë rekrutëve të mobilizuar me dhunë.

Kështu u urdhërua Shtabi Operativ i Ushtrisë Nacionalçlirimtare dhe i Aradhave Partizane (UNÇ-së e AP) të Kosovës e Metohisë (Dukagjinit), që disa brigada kosovare ta linin Kosovën dhe të zhvendoseshin në Vojvodinë e në Bosnjën Lindore, për t'ua lënë vendin aradhave të ushtrisë jugosllave, si edhe forcave të Ushtrisë Nacionalçlirimtare të Shqipërisë. Brigada e VI dhe e VII kosovare kishin respektuar urdhrin dhe ishin nisur. Kësaj të fundit iu kishte bashkangjitur edhe Brigada e Shaban Palluzhës,⁶ që luftonte me flamurin shqiptar, pa yllin e kuq. Fillimisht Shabani nuk donte të largohej nga Drenica, sepse do ta linte atë pa mbrojtje. Pas përpjekjeve dhe presionit nga udhëheqësit e lartë partizanë të Kosovës ajo pranoi të nisej të shkonte në drejtim të Sremit, por me kusht që të kthehej menjëherë nëse vritej qoftë edhe një shqiptar i vetëm i pafajshëm në Drenicë. Rrugës për në Podujevë kishte arritur lajmi se kishin nisur masakrat në Drenicë nga forcat e Brigadës 27 serbe.⁷ Shaban Palluzha ashtu si kishte thënë edhe veproi, u kthye në Drenicë.⁸

Në kushtet dhe rrethana e krijuara në Kosovën e kësaj periudhe filloi edhe mobilizimi i dhunshëm i rekrutëve shqiptarë kudo ishin ata. Pasi ishin grumbullua shumë rekrutë shqiptarë kolona e parë, ashtu si ishte planifikuar, u nis nga Prizreni për në Shkodër më 24 mars 1945, në ora 7:00. Në bazë të të dhënave ushtarake kjo kolonë kishte 2 600 shqiptarë të mobilizuar të paarmatosur, që

⁵ *Po aty*, 45.

⁶ AVII Beograd, NOB. K1341-4-2/1; Uran Butka, *Vepër e cituar*, f. 45; Hakif Bajrami, *Si e okupoi Kosovën Jugosllavia*, Libri 3, Prishtinë, 2015, 77.

⁷ Islam Dobra, *Lufta e Drenicës 1941- 1945*, Prishtinë 1995, 221.

⁸ Si shënimi 1, 182-183; Uran Butka, *vepër e cituar*, 52.

shoqëroheshin nga 30 udhëheqës të brigadave dalmatine dhe një batalion i Brigadës 27 serbe.⁹ Me trajtim shtazarak dhe me masa të rrepta arritën në Shkodër më 27 mars, ndërsa në mbrëmje 2 390 rekrutë shqiptarë të cilët iu dorëzuan Divizionit IX. Ata në Tivar arritën më 30 mars 1945 në ora 13:00. Në ndërkohë rekrutët e kësaj kolone, sipas planeve ushtarake, ishin nda në tri eshalone. Eshaloni i parë ishte nisë për Dubrovnik, i dyti ishte sulmua në selinë ku ishin vendosur dhe po pritnin për t'u deportuar në vijën e frontit të Adriatikut.¹⁰ Ngjashëm ishte vepruar edhe me rekrutët e eshalonit të tretë.

Kolona e dytë ishte nisur më 26 mars 1945 në ora 6:00 të mëngjesit, ndërsa në përbërje kishte 2 400 rekrutë shqiptarë të shoqëruar nga Brigada 27 serbe dhe një batalion. Trajtimi gjatë rrugës ishte mizor dhe vrastar. U inskenuan shumë skena provokuese dhe u vranë njerëzit pa ndonjë shkas. Tmerri makabër ndodhi në Tivar ku u vranë me armë zjarri me qindra njerëz të paarmatosur.¹¹

Kolona e tretë përbëhej kryesisht prej shqiptarëve të viseve shqiptare në Maqedoni (Gostivar, Tetovë, Kumanovë dhe Shkup). Kishte në përbërje 2 700 rekrutë të gjithë shqiptarë të paarmatosur, që nga Prizreni u nisën më 27 mars 1945 në ora 6:00 të mëngjesit nën përcjelljen e një batalioni të Brigadës 27 të Serbisë.¹² Ata provuan peripeci dhe vuajtje të shumta, por më së rëndi e pësuan në kalimin e lumit Buna, ku u inskenua kinse, shoqëruesin serb e hedhën në lum shqiptarët.¹³ Edhe këtu mbetën të vranë disa qindra rekrutë shqiptarë.

Gjithashtu, edhe në muajin prill u deportuan tri kolona rekrutësh shqiptarë,¹⁴ të cilët përjetuan tmerrin dhe shumë prej tyre u

⁹ Si shënimi 4, 119; Hakif Bajrami, *vepër e cituar*, 193.

¹⁰ *Po aty*, 131

¹¹ *Po aty*, 135- 147; Islam Dobra, *Lufta e Drenicës 1941- 1945*, 227; Hakif Bajrami, *vepër e cituar*, 196.

¹² Si shënimi 1, 211- 212; Islam Dobra, *vepër e cituar*, 227.

¹³ *Po aty*, 213; Si shënimi 4, 233.

¹⁴ *Po aty*, 215; Si shënimi 4, 245.

vrinë mizorisht dhe lanë eshtrat e tyre nëpër humnera të rrugës së tmerrit kah u detyruan të kalonin.

Si pasojë e planeve dhe veprimeve kriminele të njësiteve ushtarake serbo-malazeze, përkatësisht jugosllave, në Masakrën e Tivarit, brenda dy muajsh u vrinë, u mbytën, u helmuan dhe u zhdukën në tragjedinë e Tivarit rreth 3 500 rekrutë shqiptarë të mobilizuar të paarmatosur, por të gatshëm që t'i bashkëngjiteshin luftës kundër pushtuesit gjerman të viseve shqiptare dhe të viseve fqinje serbe, malazeze e maqedonase. Shifrat e numrit të viktimave të kësaj tragjedie shqiptare sillen prej 300 (burimet serbe-jugosllave), ndërsa ato shqiptare arrin deri në 7 000 rekrutë të paarmatosur të vrarë e të masakruar në forma e mënyra të ndryshme. Pjesa tjetër, disa mijëra që mbetën gjallë, u traumatizuan dhe mbetën me pasoja të rënda shëndetësore deri në vdekje.

